

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНЕ ОСМИСЛЕННЯ РОЛІ ВИКОРИСТАННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ**THEORETICAL AND APPLIED UNDERSTANDING OF THE ROLE OF THE USE OF THE PUBLIC BY CRIMINAL POLICE UNITS DURING THE FIGHT AGAINST CRIME**

**Христов О.Л., к.ю.н., доцент,
докторант кафедри оперативної-розшукової діяльності
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ**

У статті висвітлюється теоретико-прикладне осмислення ролі використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності.

У результаті аналізу науково-теоретичних підходів фахівців у галузі кримінології, криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, автор визначив, що роль визначити наступне, що роль використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності, здебільшого розкривається через практичну корисність конкретних осіб залучених до виконання завдань з протидії злочинності та форми оперативно-розшукової протидії злочинності. Але залишилися недослідженими інші сторони такого використання, зокрема соціальна корисність та науково-теоретичне значення.

Вивчення сучасної практики використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності, дозволило зробити висновок, що така роль виявляється у наступному: збереження суверенітету і незалежності України; пізнавально-експериментальне значення – для підтвердження «природно-правової теорії громадського (соціального) договору», для теорії протидії злочинності – підтвердження антикриміногенного потенціалу громадськості та його дієвості, для теорії оперативно-розшукової діяльності – підтверджує дієвість теорії «Сприяння» представників громадськості виконанню завдань оперативно-розшукової протидії злочинності; являє собою одну із специфічних форм забезпечення реалізації не заборонених законом прав громадян, спрямованих на охорону та захист від протиправних посягань особистих прав, суспільних, державних і національних інтересів; є складовою частиною (підсистемою) загальної системи протидії злочинності, чим підкреслюється не тільки цілісний характер протидії злочинності, але і диференційоване значення участі громадськості для кожного із її рівнів; репродукує природно соціальну потребу всіх прошарків населення до встановлення правопорядку та ін.

Ключові слова: використання громадськості, злочинність, значення, соціальна користь, представник громадськості, роль.

The article highlights the theoretical-applied understanding of the role of the use of the public by criminal police units during the fight against crime.

As a result of the analysis of the scientific-theoretical approaches of experts in the field of criminology, criminology, criminal process, investigative activity, the author determined that the role of determining the following, that the role of the use of the public by criminal police units during the fight against crime, is mostly revealed through the practical usefulness of specific individuals involved to the performance of crime prevention tasks and forms of operational and investigative crime prevention. But other aspects of such use, including social utility and scientific and theoretical significance, remained unexplored.

The study of the modern practice of the use of the public by criminal police units during the fight against crime allowed us to conclude that such a role is manifested in the following: preserving the sovereignty and independence of Ukraine; cognitive-experimental value for the confirmation of the «natural-law theory of the public (social) contract», for the theory of combating crime, confirmation of the anti-criminogenic potential of the public and its effectiveness, for the theory of operational-investigative activity, it confirms the effectiveness of the theory of «Assistance» of members of the public in the performance of the tasks of operational-investigative countermeasures crimes; represents one of the specific forms of ensuring the realization of the rights of citizens not prohibited by law, aimed at the protection and protection against illegal encroachments on personal rights, public, state and national interests; is a constituent part (subsystem) of the overall crime prevention system, which emphasizes not only the integral nature of crime prevention, but also the differentiated importance of public participation for each of its levels; reproduces the natural social need of all strata of the population to establish law and order, etc.

Key words: public use, crime, meaning, social benefit, public representative, role.

Постановка проблеми. Останнім часом у світі все більше занепокоєння викликають питання захисту суспільства від злочинності, оскільки забезпечення сталого розвитку неможливо без миру і безпеки, а без стійкого розвитку мир і безпека опиняться під загрозою.

Особлива увага світового співтовариства у питаннях протидії злочинності зосереджується на ролі громадськості, про що говориться у Керівних принципах для попередження злочинності (Резолюція Економічної і Соціальної Ради 2002/13, прийнята 24.07.2002 р.) [1], Дохійській декларації про включення питань запобігання злочинності та кримінального судочинства до ширшого порядку денного ООН з метою вирішення соціальних та економічних проблем і сприяння забезпеченню верховенства права на національному й міжнародному рівнях, а також участі громадськості (Тринадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Катар, Доха, 2015 р.). Зокрема наголошується на підтримці розробки і здійснення процесів, що передбачають консультації та широку участь, в області попередження злочинності та кримінального правосуддя з метою залучення в них всіх членів суспільства [2].

У той час як в традиційній моделі поліцейської діяльності завданням поліції вважається реагування на питання безпеки та громадського порядку, поліцейська діяльність, заснована на взаємодії з населенням, будується на партнерстві між поліцією і громадськістю в упереджувальному вирішенні проблем безпеки. Але, якщо ці ініціативи спрямовані лише на розширення можливостей участі громадськості в роботі по профілактиці та не дають громадам і громадянам уявлення про науково обґрунтовані програми і підходи, то, цілком ймовірно, вони не будуть успішними (Чотирнадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Японія, Кіото, 2021 р.) [3]. У цьому аспекті визначальним вбачається чітко сформульоване місце громадськості у всіх процесах протидії злочинності, а також визначення її ролі.

Оскільки оперативні працівники знаходяться в безпосередньому контакті з громадськістю і особами, причетними до злочинної діяльності, їх діяльність являє собою особливо цінне джерело інформації для сектора збору оперативних даних [4, с. 14] про структуру злочинності і тенденції її поширення, чинники щодо її виникнення та існування.

Поряд з цим, на підрозділи кримінальної поліції України покладені спеціальні державно-владні повноваження щодо протидії злочинності. Їх реалізація здійснюється переважно шляхом виконання завдання оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи у кримінальному провадженні.

Правовідносини кримінальної поліції і громадськості у питаннях протидії злочинності особливо специфічні і відрізняються від інших, у яких суб'єктом таких правовідносин виступають служби Національної поліції України, що не наділені повноваженнями з виконання оперативно-розшукової діяльності. Правовідносини, про які йде мова обумовлюються функціями та завданнями підрозділів кримінальної поліції і являють собою з однієї сторони системну модель, яка вписується у формулу «використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності», а з іншої об'єднані правовою структурою, що випливає з суб'єктивних юридичних прав, обов'язків і заборон підрозділів кримінальної поліції, як складової їх державно-владних повноважень, щодо залучення громадськості до вирішення оперативно-службових завдань.

У зв'язку із зазначеним потрібно констатувати, що у системі протидії злочинності підрозділами кримінальної поліції мова може вестись лише про місце громадськості, яке визначається через призму використання цими підрозділами можливостей та ресурсів громадськості. А питання ролі використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності у цьому аспекті набуває особливого значення. Проте до цього часу у такій призмі зазначене питання ще не розглядалося, що обумовлює своєчасність і необхідність наукового дослідження, а також вказує на його актуальність.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Участь громадськості в запобіганні злочинам, а також у кримінальному судочинстві досить широко висвітлено сучасними вітчизняними дослідниками О. М. Бандурки, В. В. Голіни, В. М. Давидюка, Е. О. Дідоренка, О. В. Кириченка, А. М. Кислого, М. Г. Колодяжного, В. М. Круглого, О. М. Литвинова, О. М. Музичука, І. М. Охріменка, В. І. Отрудька, В. С. Чернявського, В. В. Шендрика, С. С. Шрамко, О. О. Юхно та ін. Незважаючи на досить широкий спектр досліджених питань, автори здебільшого висвітлюють роль взаємодії підрозділів кримінальної поліції з окремими суб'єктами громадськості (громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону тощо). Проте роль використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час здійснення оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи у кримінальному провадженні авторами не досліджувалась і в науковій літературі ще не окреслена.

Це свідчить про прогалини у науково-теоретичному забезпеченні даної проблематики, і нерозривно впливає на відсутність окремих методик залучення громадськості оперативними працівниками до виконання і вирішення оперативно-службових завдань.

Метою статті є визначення ролі використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності.

Викладення основного матеріалу. Дослідження у галузі криминології, криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності показують, що найбільш ефективною формою стримування злочинності є протидія, яка повинна відбуватися злагоджено як зі сторони держави, так і суспільства. Найбільш ефективною формою державної протидії злочинності сьогодні визнається оперативно-розшукова діяльність та негласна

робота, яка здійснюється уповноваженими підрозділами кримінальної поліції. Разом з цим, одним із чинників низької неефективності роботи підрозділів кримінальної є недостатнє використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності [5, с. 168-171].

На наш погляд, формальне визначення ролі громадськості та її місця у протидії злочинності набуває особливого значення для вірного оцінювання громадських можливостей, чіткого усвідомлення дієвості та результативності заходів, які можливо застосувати за її допомогою. Вивчення і глибоке осмислення цього питання повинно бути покладено в основу прогнозу очікуваних результатів впливу громадськості на злочинність. Очікуваний результат потрібно відобразити у стратегії протидії злочинності, державних програмах, планах, які є керівними документами, у тому числі для правоохоронних та інших державних органів [6].

Принцип комплексності у запобіганні злочинності зумовлений її природою як явища, проти якого має спрямовуватися спільна «ударна сила» держави, суспільства, громадськості. Спільність цілеспрямованих дій зазначених та інших суб'єктів у практиці запобігання та протидії злочинності неможлива (або неефективна) без антикримінальної політики держави. Тому слід торкнутися основних теоретичних положень такої політики, яка відводить громадськості суттєву роль у процесі запобігання злочинності. [7, с. 91].

Але яка вона ця роль? Чим оцінюється? «Роль громадськості» у протидії злочинності є доволі розмитим поняттям, оскільки жодним нормативно-правовим актом чітко не визначається. Вивчення сучасних підходів до визначення важливості громадськості як соціального елементу протидії злочинності, ваги та ступеню її участі у цьому процесі, а також визначення максимально можливої частки корисного впливу, який здатна громадськість здійснити на злочинність, показує, що найчастіше кваліфіковане оцінювання дослідниками цього питання проводиться через призму таких категорій як роль, значення та місце громадськості в самій системі протидії злочинності [6].

Отже розглянемо різні теоретичні підходи до розуміння ролі використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності.

Проаналізувавши позитивний зарубіжний досвід роботи правоохоронних органів, сучасні вітчизняні криминологи (М. Г. Колодяжний, 2017 р.) визначають роль використання громадськості у вітчизняній правотворчій і правозастосовній практиці, зокрема: 1) посилення результативності запобіжної діяльності правоохоронних органів шляхом участі громадян у затриманні злочинців і правопорушників, охорони правопорядку, надання інформації про вчинені злочини; 2) економічні вигоди, що полягають у заощадженні бюджетних коштів через використання безкоштовної допомоги громадян у профілактиці злочинності; 3) оптимізація часу, сил і засобів поліцейських, що дозволяє зосереджувати їх увагу з другорядних на більш важливих виробничих питаннях правоохоронної діяльності; 4) поглиблення взаємодії різних соціальних інститутів та суб'єктів запобігання злочинності; 5) підвищення довіри громадян до органів державної влади взагалі й правоохоронних органів, зокрема [8, с. 204].

Зазначеними вченими визначено окремі елементи практичної корисності використання громадськості правоохоронними органами у протидії злочинності. Проте, на наш погляд, він розкритий лише частково. У зв'язку з цим, пропонуємо дослідити цей аспект крізь призму криминологічних поглядів на проблему.

Так, сучасні вчені-криминологи (А. Ф. Волобуєв, В. О. Малярєва, Р. Л. Степанюк та ін., 2018 р.) класифікують роль використання допомогою громадськості на дві групи: 1) що передбачена законодавством; 2) яка склалася

на практиці залучення громадських активістів. До першої автори відносять: а) отримання оперативної інформації шляхом опитування осіб за їх згодою, використання іншої їх добровільної допомоги, зокрема у формі конфіденційного співробітництва, про що може бути укладена відповідна письмова угода (п. 1, 14 ст. 8, ч. 2 ст. 11 закону України «Про оперативнорозшукову діяльність»); б) надання сприяння у проведенні слідчих (розшукових) дій з боку незацікавлених у результатах кримінального провадження осіб (понятих), які можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України); в) установа свідків, які володіють інформацією, що має значення для кримінального провадження (наявність свідків у кримінальному провадженні значною мірою залежить від бажання людей надавати допомогу правоохоронним органам). У числі другої вони визначають: а) надання первинної допомоги потерпілим на місці події; б) охорони місця події й виявлених речей, які плануються до вилучення; в) обстеження (прочісування) прилеглої до місця події території з метою виявлення слідів і речей, що можуть мати значення; г) виявлення осіб, які володіють значущою для розслідування інформацією. Крім того, автори говорять про те, що свідома участь громадян у сприянні правоохоронним органам створює атмосферу публічної нетерпимості до порушення законів і позитивно впливає на осіб, схильних до правопорушень, утримуючи від їх вчинення [9, с. 83-84].

Інші вчені-криміналісти (К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська, 2017 р.) визначають роль представників громадськості під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів у кримінальному провадженні як: учасників допоміжної групи для участі у невідкладних слідчих діях, що проводяться після затримання підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень; для подолання перешкод проникнути до об'єкта обшуку (наприклад, за допомогою представників комунальних служб, слюсарів, сантехніків, сусідів та ін.); додаткові можливості слідчого у рішенні завдань розшукової діяльності; учасників пошукових заходів, виявлення джерел доказової й орієнтуючої інформації, одержання незалежних характеристик тих чи інших осіб (наприклад, козаками, народними дружинами тощо); категорію, що відноситься до сил працівника оперативного підрозділу, який здійснює розшукові заходи на виконання доручення слідчого (дознавача), що спрямовані на виявлення й затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення [10, с. 236, 253, 334, 364, 372, 378].

Ще одна група сучасних вчених-криміналістів (В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін., 2020 р.) визначають роль представників громадськості як допоміжний елемент, зокрема як: непроцесуальні джерела отримання криміналістично значимої інформації; учасників підготовки й проведення слідчих (розшукових) дій; допоміжну силу у встановленні особи кримінального правопорушника за зображення або описом зовнішності, що публікуються у ЗМІ; осіб, що надають інформацію у відповідь на SMS-розсилки про зниклу дитину згідно визначеної геоінформаційної прив'язки до місцевості [11, с. 379, 394, 426, 589].

Автори навчального посібника «Криміналістика» (Б. Є. Лук'яничков, Є. Д. Лук'яничков, С. Ю. Петряєв, 2017 р.) зазначають, що представники громадськості можуть використовуватись: а) для переслідування особи, що вчинила кримінальне правопорушення, з метою встановлення її особистості, і мотивів злочину; б) для охорони місця події (наприклад, прибиральників території); в) як учасники проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, обшуку, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту тощо); г) для вивчення оперативної обстановки; д) отримання інформації про характе-

ристику зниклого безвісти; е) виявлення кримінального правопорушника, а також на розшук викраденого, виявлення й усунення обставин, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень; є) для проведення експертиз, зокрема екологічної за допомогою громадських організацій екологічного спрямування чи створюваних ними спеціалізованих формувань, передбачених Законом України «Про екологічну експертизу» (1995 р.) [12, с. 41, 43, 138, 215, 218, 221, 240, 295, 460]. Інший підхід використовують А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов, Ж. В. Удовенко, С. В. Хільченко (2011 р.), які визначають роль через форми участі громадськості: 1) не пов'язані з провадженням слідчих дій; 2) пов'язані з підготовкою та провадженням слідчих дій. До першої належить така роль як: а) з власної ініціативи громадянин може припинити злочинні дії, повідомляти в правоохоронні органи про вчинені злочини; б) створення громадських формувань — добровільних народних дружин, громадських помічників слідчого, оперативних загонів при карному розшуку та ін. До другої автори відносять: а) використання громадськості під час відтворення або реконструкції обстановки для ефективного провадження окремих слідчих дій; б) використання осіб та громадських формувань з метою виявлення джерел інформації стосовно дій, що розслідуються; в) використання громадськості для охорони слідчих дій, які проводяться (наприклад, огляду); г) використання громадськості для виконання окремих технічних прийомів, необхідних для проведення слідчої дії, пошукових дій для виявлення та вилучення речових джерел; д) використання громадськості для виконання окремих організаційних заходів, профілактики [13, с. 50-51]. Детальне дослідження інших позицій криміналістів, які висвітлювали цю проблематику, вважаємо зайвим, оскільки змістовно вони не відрізняються від запропонованих вище або повторюють їх (наприклад, Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова, Ю. А. Комісарчук, А. І. Кунтій, С. І. Марко, Є. В. Пряхін, О. В. Ряшко, А. Я. Хитра, Р. М. Шехавцов, 2016 р.) [14].

Поряд з цим, аналіз теоретичних підходів до цієї проблематики був би неповним, без висвітлення думок фахівців оперативно-розшукової діяльності. Так, О. О. Подобний зазначає, що сучасну боротьбу зі злочинністю, в якій беруть участь оперативні підрозділи, не можна уявити тільки як сукупність конкретних заходів щодо запобігання і розкриття злочинних проявів. Зазначений процес становить складний комплекс соціально-економічних, правових, спеціальних та інших заходів, що проводяться всіма державними органами і громадськими організаціями. У ході проведення оперативно-розшукової діяльності для виконання окремих завдань можуть залучатися працівники інших підрозділів Національної поліції України, спеціалісти, представники державних, громадських організацій і окремі особи (за їх згодою). Завдяки цьому створюється багаторівнева структура, яка не запобігає концентрації контрольних повноважень у одного суб'єкта, що, в свою чергу, є запорукою її ефективності [15, с. 47, 169, 170].

Так, Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. П. Пилипчук, В. Л. Регульський (1999 р.) зазначили, що гласна допомога представників громадськості оперативним підрозділам здійснюється в таких формах: охорона місця кримінальної події; надання допомоги потерпілим від злочину; участь в обшуку, виїмці, обстеженні земельних ділянок, ланів з метою виявлення посівів рослин із наркотичними властивостями; прочісування місцевості навколо місця кримінальної події для виявлення схованок, предметів, залишених (загублених) злочинцями; участь у фізичних заходах розшуку зниклої людини, дітей, які заблукали, тощо; залучення до візуального спостереження в громадських місцях з використанням різноманітних технічних засобів (фото-, кіно- та відеозйомки, оптичних приладів тощо); участь у контрольованих

закупках сировини, напівфабрикатів, готової продукції на підприємствах торгівлі, харчування, різних кооперативів тощо; виявлення фактів розкрадань державної і колективної власності; участь у зашифрованих перевірках фінансово-господарської діяльності підприємств, організацій, установ та окремих осіб; документування злочинних дій; спостереження за неповнолітніми правопорушниками і особами, які знаходяться під адміністративним наглядом; для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності використання за згодою громадян їхнього житла, інших приміщень, транспортних засобів і майна [16].

О. М. Бандурка більш розширено розкриває роль використання представників громадськості під час оперативно-розшукової діяльності, зокрема зазначає, що громадяни, які гласно, відкрито співробітничать з оперативним підрозділом набувають статусу позаштатного працівника, громадського помічника, вони сприяють виконанню окремих завдань або виконують їх самостійно на добровільних засадах за дорученням оперативного працівника. Вони можуть залучатись до: проведення оперативно-розшукових заходів; перевірок заяв і повідомлень про злочини, отримання пояснень, збору характеристик і довідок, витребування матеріалів і копій документів, участі в перевірках та ревізії; вивчення документів, їх аналізу, підготовці проекту висновків; профілактичних заходів як загальних так і індивідуальних стосовно конкретних осіб; участі в огляді місця події, виконання доручень по встановленню свідків, потерпілих, охороні місця пригоди, фото-, кінозйомки і інших дій по технічному оформленню результатів огляду; систематизації, брошуруванню, складання опису матеріалів кримінальної справи, виконанню іншої допоміжної роботи; збирання матеріалів, характеризуючих особу і спосіб життя перевіряемого, отримання характеристик, довідок із місця роботи, копій офіціальних документів; виявлення осіб, знайомих з образом життя перевіряемого, профілактуюмого, обвинуваченого, здібних вплинути на його поведінку; робити обчислення по відшкодуванню матеріальної шкоди, участі у обшуку, виїмках, накладання арешту на майно, виявлення осіб, у яких знаходиться майно, що підлягає арешту, підготовки проектів запитів і постанов з цього приводу; розшуку осіб, які ухиляються від слідства, суду, безвісно зниклих осіб; виявлення, вивчення і узагальнення причин і умов злочинності, розробки заходів по їх усуненню, здійснення контролю за їх реалізацією; підготовка матеріалів для засобів масової інформації (преса, радіо, телебачення); проведення бесід, лекцій і доповідей серед населення на правову тематику з використанням матеріалів розслідуваних кримінальних справ, відкритої оперативно-розшукової інформації; проведення окремих процесуальних дій, в ході яких виявляються особи, здатні бути свідками, запрошення понять, підбір осіб і об'єктів для пред'явлення на впізнання, для ідентифікації, підготовка і використання технічних засобів; виконання інших доручень, які можуть допомогти здійсненню оперативно-розшукових і процесуальних дій, дізнання, провадженню попереднього слідства, адміністративному провадженню, збиранню і закріпленню доказів у кримінальній справі та матеріалів в оперативно-розшукових справах [17, с. 244-245].

Висновок. Проаналізувавши основні підходи до визначення ролі використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності, можемо визначити наступне, що вона здебільшого розкривається через практичну користь конкретних осіб залучених до виконання завдань з протидії злочинності та форми оперативно-розшукової протидії злочинності.

Але, на наш погляд, залишаються недослідженими інші сторони такого використання, зокрема соціальна користь та науково-теоретичне значення.

Отриманий результат дослідження. Враховуючи широкий спектр значення такого використання, пропону-

ємо найголовніші і найактуальніші аспекти ролі використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності.

Вивчення сучасної практики використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності, дозволило зробити висновок, що така роль виявляється у наступному:

1. Збереження суверенітету і незалежності України – як відклик на реальні загрози «гібридних форм» організованої злочинності, вирощеної і зрощеної з державно-владними структурами інших держав (Російської Федерації – далі держава-агресор) з кінцевою метою підризу державності та анексії.

Гібридна організована злочинність в Україні – це така форма організованої злочинності, представники якої (організатори, лідери, «підставні» особи та ін.) складають значну частину державних діячів (політиків, посадових осіб) у найвищих ешелонах центральної влади, які керують (спрямовують) окрему вертикальну ланку у державних структурах, що складається із числа членів цієї злочинної спільноти. Головною ознакою гібридної форми таких злочинних структур є поєднання державно-владних функцій і антидержавної (антисоціальної) мети, наявність потужного потенціалу для її реалізації (*поняття та ознаки надано мною – О.Х.*).

Метою «традиційних» форм організованої злочинності завжди було збагачення і отримання надприбутків злочинним шляхом, а останнім часом вектор змінився в сторону їх легалізації в економічну сферу держави. З цією метою організована злочинність розроблювала і підсилювала корумповані механізми, використовувала представників органів всіх гілок державної влади для вирішення цієї мети.

Метою створення нових (гібридних) форм організованої злочинності стали: підризу державності та анексія. Інструментами для цього є впровадження злочинних лідерів в політичні кола та/або державні органи або їх виведення у цьому середовищі для дискредитації представницьких функцій влади від народу України та заміщення посадових і політичних осіб (діячів) своїми представниками, а також навіювання (створення уяви) суб'єктам міжнародних відносин і самим громадянам України такого враження, що Україна – це квазідержава, тобто, яка має всі атрибути державності і міжнародне визнання, але чий державні інститути настільки слабкі і нерозвинуті, що суверенітет не має змісту: він не створює для своїх громадян вигод (*мета визначена мною – О.Х.*).

До проявів сучасних гібридних форм організованої злочинності потрібно відносити: поширення у політичних і державних колах сепаратистської ідеології; колабораціонізм; функціонування незаконних (незалежно від формального статусу) збройних формувань, квазігромадських організацій з охорони громадського порядку і державного кордону (так званих «карманних армій»), озброєних охоронних фірм і т.п. – тобто ударно-силовий блок тощо. Крім того, держава-агресор використовує на території України незаконну приватну воєнну компанію («Вагнер»), чисельність якої відкрито (неприховано) поповнюється за рахунок осіб засуджених до позбавлення волі за вчинення кримінальних правопорушень, у тому числі із числа осіб, які відбувають покарання на території окупованих областей України (Донецька, Запорізька, Луганська та Херсонська області).

Для досягнення зазначеної мети (підризу державності та анексії) може ставитись проміжне завдання – створення злочинної держави. На думку О. М. Литвака (2000, 2004), держава стає злочинною, коли перетворюється на знаряддя деспотичного насильства та пограбування народу в руках тирана або диктатора, групи олігархів або відвертих кримінальних злочинців. Переродження держави у свою протилежність – злочинну корпорацію владних структур – може трапитись лише внаслідок відсутності

громадянського суспільства, вільної преси та інших атрибутів демократії або шляхом насильницького перевороту та завоювання [18, с. 74; 19, с. 35-40]. Ознаками такої держави є: пануюча легально визнана ментальність, яка поділяє світ на дві ворожі частини, на своїх та чужих; жорстка нормативізація всіх сфер життя; авантюрний характер соціальної практики; криміналізація соціального життя; інволюція та бруталізація правосвідомості, які породжують масову квазісвідомість – «комуністичну переконаність» замість правової психології, несправедливість замість справедливості, режимне існування замість свободи і т. ін. [18, с. 71; 19, с. 33].

На сьогодні цілком логічним і виправданим виявилась інтеграція у нормативно-правові акти положень про те, що злочинність визнається поточною та прогнозованою загрозою національній безпеці та національним інтересам України [20; 21]. Національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [21]. Під терміном «національні інтереси» розуміють життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного носія влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [22, с. 55].

Держава-агресор (злочинна держава) здійснила спробу створити «філіал злочинної держави» в Україні. Але, – разом із вибухами, які пролунали близько 04.45 години 24.02.2022 р. у всіх областях України, відбувся «ВИБУХ» соціальної активності населення, спротив Українського народу, і перш за все його передових верств (громадськості) щодо захисту своїх прав, свобод і державних інтересів.

Передуючим чинником ефективною реалізації громадськістю всіх наявних у окремих осіб можливостей щодо забезпечення захисту названих цінностей стало прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої мисливської зброї, стрілецької зброї, інших видів озброєння та боеприпасів до них під час виконання завдань територіальної оборони» від 29.12.2021 р. № 1448, яка визначила процедуру застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої мисливської зброї, стрілецької зброї, інших видів озброєння та боеприпасів до них під час виконання завдань територіальної оборони на виконання закону України «Про основи національного спротиву» [23].

Після початку війни, громадяни ініціативно розпочали створювати загони по охороні громадського порядку на території проживання. Такі загони здійснюють патрулювання у громадських місцях населених пунктів у вечірній та нічний час (у тому числі під час комендантської години) з метою забезпечення громадської безпеки, виявлення кримінальних правопорушників, їх затримання, та передача до органів національної поліції.

Також відродилась і посилилась ініціативна участь окремих правосвідомих фізичних осіб у виявленні осіб, які вчинюють крадіжки у громадських місцях, а також незаконний обіг наркотиків, шахрайства та документування їх злочинної діяльності тощо. До єдиного реєстру досудових розслідувань внесено значну кількість кримінальних правопорушень цих видів, щодо осіб які були затримані громадянами «на гарячому». При цьому було «винайдено» і поширено у практиці ініціативної діяльності громадськості спосіб запобігання зникненню таких громадян з місця події до приїзду патрульної поліції або слідчо-оперативної групи Національної поліції – примотування плівкою кримінальних правопорушників до стовбура дерева чи до стовпа.

Крім того, на сьогодні створено реально діючі механізми анонімного надання представниками громадськості оперативної значущої інформації до уповноважених державних органів про загрози та небезпеку, зокрема: у Єдиному державному вебпорталі електронних послуг (Портал Дія) створено застосунок «є Ворон», на який надходять чисельні повідомлення від населення про пересування військової техніки та військ окупантів; додатково створено «чат боти» у месенджерах (Telegram, Facebook, Viber та ін.) різними відомствами для можливості надання оперативної інформації від правосвідомих громадян; громадянам надсилаються СМС повідомлення від користувача «Suberpolice» у якому пропонується приєднатися до платформи у Telegramі та/або Viber з метою надання інформації про кіберзагрози, фейки, злочинну пропаганду, отримання поради з безпеки в Інтернеті, а також сприяння блокуванню ворожих ресурсів.

Крім кримінальних правопорушень загальнокримінальної спрямованості, громадськістю активно використовується оперативними підрозділами та органами дізнання Національної поліції й СБУ для виявлення військових кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (порушення законів та звичаїв війни, мародерства, насильства над населенням у районі воєнних дій тощо) на деокупованих територіях (Буча, Ірпінь, Ізюм та ін.), а також для встановлення осіб, які їх вчинили, виявлення місць масових захоронень, впізнання трупів, документування кримінально протиправної діяльності та ін. З цією метою представників громадськості залучають до підготовки і проведення оперативних заходів та слідчих (розшукових) дій.

Тобто протидія злочинності (особливо її організованим формам) підрозділами кримінальної поліції, сьогодні визначається як складова забезпечення національної безпеки і національних інтересів. А використання громадськості цими підрозділами складає окремий напрямок такої діяльності.

2. У цьому контексті, крім практичної ролі сприяння Української громадськості, необхідно визнати і багатогранність пізнавально-експериментальної ролі, зокрема у підтвердженні так званої «природно-правової теорії громадського (соціального) договору», заснованої Джоном Локком, Гуго Гроцієм, Томасом Гоббсом, Самуелем фон Пуфендорфом, Жан-Жаком Руссо, Іммануїлом Кантом. Його значення полягає у тому, що доказування (доведення) нової теорії у науці держав і права, як правило відбувається за допомогою припущення, які умовно підтверджуються неточним методологічним інструментарієм (соціологічні методи, спостереження, історико-правові, логіко-юридичні, моделювання та ін.), але їх не можливо перевірити та відтворити шляхом проведення штучних наукових експериментів, тобто застосувати для доведення нової теорії метод експерименту. Останній, як правило дає більш точні результати, у зв'язку з неодноразовим відтворенням умов та проведенням дослідів, які, при вірності висунутих теоретичних ідей, в кінці дають повторюваність результату, а значить свідчать про закономірність – вірність, істину.

Роль використання громадськості підрозділами кримінальної поліції також становить науковий інтерес для теорії протидії злочинності у контексті підтвердження антикриміногенного потенціалу громадськості та його дієвості.

З точки зору теорії оперативно-розшукової діяльності таке використання підтверджує дієвість теорії «Сприяння» представників громадськості виконанню завдань оперативно-розшукової протидії злочинності. Сьогодні підрозділи кримінальної поліції отримали унікальний досвід використання громадськості у протидії злочинності, що дає змогу проаналізувати недоліки і прогалини в організації і тактиці своєї роботи та покращити її ефективність, запровадити нові форми.

3. Залучення громадськості підрозділами кримінальної поліції до особливих заходів і методів протидії злочинності являє собою одну із специфічних форм забезпечення реалізації не заборонених законом прав громадян, спрямованих на охорону та захист від протиправних посягань особистих прав, суспільних, державних і національних інтересів.

Право захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами прямо визначено та гарантовано кожному у Конституції України (ст. 55) [24].

При цьому таке використання не порушує умов проведення оперативно-розшукової діяльності, визначених ч. 2 ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [25] (заборона проведення оперативно-розшукової діяльності громадськими, приватними організаціями та особами), оскільки оперативні заходи за участю представників громадськості проводяться виключно під контролем оперативного працівника, дії щодо виконання такими особами окремих доручень (завдань) не виходять за визначені останнім межі (проводиться інструктаж).

Таке використання (сприяння) обмежується, а саме:

- залучені представники громадськості не можуть приймати рішення в оперативно-розшуковій діяльності, а також комплексно застосовувати сили, засоби і методи цієї діяльності;

- залучені представники громадськості допускаються до виконання обмеженого кола завдань;

- їм надається обмежений об'єм інформації, який необхідний для виконання конкретних завдань (інформація щодо форм, методів, організації оперативно-розшукової діяльності, негласних штатних і позаштатних працівників не розголошується або зашифровується (конспірується)).

Використання представників громадськості також не порушує вимоги законодавства щодо розголошення відомостей досудового розслідування (слідчої таємниці або інших конфіденційних відомостей передбачених КПК України: банківської таємниці, персональних даних у справах приватного обвинувачення тощо), оскільки слідчий (дознавач), прокурор попереджають осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування у формі дізнання, з огляду на участь у ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без їх дозволу.

Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, встановлену законом. Відповідно до ст. 387 Кримінального кодексу України розголошення без письмового дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила оперативно-розшукову діяльність, даних оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування особою, попередженою в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані, – карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років.

4. Використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час оперативно-розшукової протидії злочинності, а також негласної роботи у кримінальному провадженні, є складовою частиною (підсистемою) загальної системи протидії злочинності. Залучення громадськості (її представників) кримінальною поліцією на системному рівні сприяє поєднанню заходів загальносоціальної та спеціально-кримінологічної протидії злочинності, які у повному обсязі набувають характеру взаємодоповнюючих. Цим підкреслюється не тільки цілісний характер протидії злочинності, але і диференційоване значення участі громадськості для кожного із її рівнів.

З одного боку соціально активні представники громадськості мають можливість в допустимих межах реалізувати свій антикриміногенний потенціал у переважно таємній галузі правоохоронної діяльності (оперативно-

розшуковій), яка здійснюється виключно суб'єктами, визначеними в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність». З іншого – надає можливість підрозділам кримінальної поліції використати додатковий ресурс представників громадськості, які сприяють виконанню завдань оперативно-розшукової протидії злочинності (фізичну силу, час, засоби, інформаційні ресурси, інше рухоме та нерухоме майно).

5. Систематичне залучення громадськості підрозділами кримінальної поліції до виконання завдань з протидії злочинності, репродукує природно соціальну потребу всіх прошарків населення до встановлення правопорядку і виключає «компромідний варіант» утвердження громадського ставлення до прогресуючих негативних тенденцій або до стійкого стану криміналізації суспільства як до допустимих явищ.

Особливо ці питання усвідомлюються громадянами після деокупації територій на яких вони проживають. Використання громадськості підрозділами кримінальної поліції у повсякденній роботі з виявлення кримінальних правопорушень (наочність такої роботи), сприяє утвердженню негативного ставлення населення до можливих проявів кримінально протиправних діянь у громадах, у тому числі сепаратизм, колабораціонізм. Сприяє патріотичному вихованню, виключення із свідомості можливих «сценаріїв» об'єднання у «велику комуністичну країну». Жителі звільнених міст і сіл стають так би мовити «агентами впливу», прикладом і зразком для інших територіальних громад.

6. Використання громадськості підрозділам кримінальної поліції у виконання завдань оперативно-розшукового та кримінального провадження забезпечує легітимність оперативно-розшукового процесу і негласної роботи під час кримінального провадження.

7. Підрозділи кримінальної поліції отримують виключну можливість вирішення складних оперативнотактичних ситуацій, які іншим способом, як використання громадськості, виконати неможливо.

8. Крім того, загальним суспільно-корисним значенням цієї діяльності також є: випередження проникнення кримінальної ідеології до соціально активної частини суспільства; превенція зміни поведінки такої частини суспільства від прогресивної до деструктивної; недопущення зрощування громадських інститутів з кримінальним середовищем; підвищення іміджу підрозділів кримінальної поліції та остаточне утвердження у суспільстві позитивного значення їх оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи; підвищення ефективності виявлення кримінальних правопорушень, встановлення осіб, що їх вчинили та викриття їх кримінально протиправної діяльності за рахунок залучення правосвідомих представників цього середовища до отримання оперативно значимої інформації та виконання ними окремих завдань щодо протидії кримінально протиправній діяльності та ін. [26].

9. Виходячи з наявної практики, в кримінальних розслідуваннях, які мають суспільний резонанс, хід яких контролюється та висвітлюється неурядовими правозахисними організаціями, більше вірогідності притягнення винних осіб до законної відповідальності. Тобто в таких кримінальних справах майже неможливо здійснювати тиск на правоохоронні органи з метою примушування останніх вживати заходи, спрямовані на уникнення відповідальності винної особи. В даному випадку громадські організації виступають своєрідним щитом, захищаючи правоохоронців від протиправного втручання (тиску) в їх діяльність з боку керівництва, контролюючих органів, високопосадовців [27].

10. Практичне значення такого використання також 1) підвищує результативність щодо отримання оперативно-значущої інформації про криміногенні процеси, що відбуваються на території оперативного обслуго-

вування; 2) сприяє отриманню працівниками кримінальної поліції спеціальних знань при вирішенні специфічних завдань; 3) сприяє проведенню оперативних комбінацій, окремих пошукових та оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій; 4) сприяє отриманню матеріальних та інших ресурсів, які необхідні для оперативного вирішення завдань щодо протидії злочинності.

11. Додатковим значенням такого використання є поповнення кадрового апарату підрозділів кримінальної поліції якісними працівниками за рахунок систематичного

вивчення представників громадськості, що залучаються до виконання окремих завдань з протидії злочинності. Особливу роль цей аспект відіграє під час формування кандидатів на заміщення посад підрозділів кримінальної поліції, які виконують специфічні функції або потребують наявності спеціальних знань (оперативна служба, оперативно-технічних заходів, кіберполіція, стратегічних розслідувань – у частині протидії економічним кримінальним правопорушенням). До цього також необхідно додати поповнення «негласної мережі кваліфікованими позаштатними працівниками».

ЛІТЕРАТУРА

1. Керівні принципи співпраці і технічної потужності в області боротьби зі злочинністю в містах : Резолюція Економічної і соціальної ради ООН від 24 лип. 2002 р. № 2002/13. URL: https://www.unodc.org/pdf/compendium/compendium_2006_ru_part_03_01.pdf (дата звернення: 12.10.2022).
2. Дохинская декларация о включении вопросов предупреждения преступности и уголовного правосудия в более широкую повестку дня организации объединенных наций в целях решения социальных и экономических проблем и содействия обеспечению верховенства права на национальном и международном уровнях, а также участия общественности. Тринадцатый конгресс Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию. Доха, 12–19 апр. 2015 г. 26 с. URL: https://www.unodc.org/documents/congress/Declaration/V/1504153_Russian.pdf (дата обращения: 12.10.2022).
3. Rebecca Wickes, Ross Homel and Renee Zahnow, "Safety in the suburbs: social disadvantage, community mobilisation and the prevention of violence", в: Australian Violence: Crime, Criminal Justice and Beyond, Julie Stubbs and Stephen Tomsen, eds. (Sydney, Federation Press, 2016), pp. 210–229.
4. Руководство ОБСЕ по полицейской деятельности на основе оперативных данных и информации. Вена, 2017. 104 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/9/357211.pdf> (дата обращения: 8.10.2022).
5. Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблеми теорії та практики : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 428 с.
6. Христов О. Л. Роль, місце та значення використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі* : проблеми та шляхи їх вирішення : матер. І Міжнар. наук.-практ. конф., 17 черв. 2021 р. Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. С. 41-46.
7. Голіна В. В. Роль громадськості у здійсненні кримінологічної політики в Україні. *Наукові дослідження*. 2014. Випуск 27. С. 91-100.
8. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія; за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2017. 252 с.
9. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / [А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.]; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Харків, 2018. – 384 с.
10. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський та ін. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
11. Криміналістика : підручник / В. В. Пяковський та ін. ; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.
12. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряев С. Ю. Криміналістика : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. в двох частинах. Частина II : Криміналістична тактика. Методика розслідування. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. 2017. 474 с.
13. Криміналістика : питання і відповіді. навч. посіб. / А. В. Кофанов та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 280 с.
14. Криміналістика : підручник / Р. І. Благута та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 948 с.
15. Подобний О. О. Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика : навч.-метод. посіб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 258 с.
16. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Загальна частина : підручник / Е. О. Дідоренко та ін. Луганськ : РВВ ЛІВС, 1999. Т.1. 390 с.
17. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I : підручник Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.
18. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність. Кримінологічно-правове дослідження. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 280 с.
19. Литвак О. М. Держава і злочинність : монографія. Київ : Атіка, 2004. 304 с.
20. Стратегія національної безпеки України : введ. в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 24.10.2020).
21. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 12.10.2022).
22. Попова С. М., Попова Л. М. Основні складові національної безпеки України. *Наше право*. 2013. № 13. С. 54-60.
23. Про затвердження Порядку застосування членами добровільних формувань територіальних громад особистої мисливської зброї, стрілецької зброї, інших видів озброєння та боєприпасів в дію під час виконання завдань територіальної оборони : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1448. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1448-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.09.2022).
24. Конституція України : Онсонвий Закон України прийнятий на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 01.10.2022).
25. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2022).
26. Христов О. Л. Актуальні питання залучення громадськості підрозділами кримінальної поліції до участі у протидії організованій злочинності. *Протидія організованій злочинності: проблеми теорії та практики* : Матер. регіональн. наук.-практ. семінару, 03 груд. 2021 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 96-98.
27. Снісар О.М. Роль громадських організацій у протидії злочинності в Україні. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 17 бер. 2017 р. У 2-х ч. Ч. 1. Дніпро : ДДУВС ; Ліра ЛТД, 2016. С. 228-229.